

VAN RAAIGRASWEIDE NAAR PITRUSVEGETATIE: WEIDVOGELS VAN DE REGEN IN DE DRUP?

Effecten van extensivering grondgebruik op broedvogelbevolking

Bert Dijkstra

Wanneer goede weidevogelgebieden aan de reguliere landbouw worden onttrokken en natuurreservaten worden, is meerdere malen voorgekomen dat een sterke verruiging de kwaliteit van zo'n gebied voor weidevogels ondermijnt. Met andere woorden: door te voorkomen dat een goed weidevogelgebied ten koste gaat aan verdere intensivering van de landbouw, gaat het gebied ten onder aan een te extensief beheer; een kwestie van 'van de regen in de drup'. Een dergelijke ontwikkeling lijkt plaats te vinden in het Fochteloërveld en wordt in dit artikel uitgebreid beschreven. Wat is het effect van de beheersomslag op de broedvogelbevolking, hoe ontwikkelt zich die en wat zal de toekomst zijn van het Fochteloërveld? Van Kievit naar Kraanvogel?

GEBIED

Ten westen van het Fochteloërveen ligt het Fochteloërveld (507 ha). Dit gebied wordt gekenmerkt door z'n grootschalige en strak gestructureerde openheid. De bodem bestaat hoofdzakelijk uit moerige podzolgronden met hier en daar venige laagten en zandkopjes. Op geringe diepte in de ondergrond bevindt zich een 1 meter dikke keileemlaag die er voor zorgt dat neerslagwater stagneert, waardoor de grondwaterstand in natte perioden snel stijgt. Om deze reden is een omvangrijk en plaatselijk fijnmazig slotenstelsel aangelegd met als resultaat 107 perceeltjes cultuurland, met een gemiddelde oppervlakte van 4,4 ha. In een aantal door de Vereniging Natuurmonumenten beheerde percelen wordt de grondwaterstand hoog gehouden.

GRONDGEBRUIK

De totale oppervlakte cultuurgrond bedraagt 474 ha, bestaande uit akkers, intensief grasland en extensief beheerd (gras)land. In het kader van de ontwikkeling van de ecologische hoofdstructuur (EHS) is het gebied gebombardeerd tot hydrologische bufferzone t.b.v. het herstel van hoogveenvegetaties in het aangrenzende Fochteloërveen. Vanaf begin jaren negentig is daarom grond aan de landbouw onttrokken en in beheer genomen door Natuurmonumenten. De oppervlakte extensief beheerd land steeg daarmee van 32% van het totaal in 1994 naar 51% in 2000. Het areaal akkerland en intensief grasland daalde van respectievelijk 35% en 33% in 1994 naar respectievelijk 22% en 26% van het totaal in 2000. De verschillende typen grondgebruik liggen als grote blokken in mozaïekvorm in het gebied (zie figuur 6). Zeer plaatselijk is sprake van een fijnere mozaïek. Intensief grasland wordt voor het grootste gedeelte gebruikt als maailand. Hier hebben supersnelle gras-

Rietgors

foto: Anton Huitema

mengsels als 'Green Spirit' en 'Maailand' inmiddels hun intrede gedaan. Deze graslanden worden zonder uitzondering tussen 1 en 10 mei gemaaid. Op de akkers worden voornamelijk gewassen verbouwd als pootaardappelen, maïs, granen, bieten en lilies. Vanaf 1999 worden 'onkruiden' in akkergewassen als maïs, bieten en aardappelen in juni mechanisch bestreden met wiedeeggen, schoffels en oprugfreen.

BEHEERVORMEN EXTENSIEF GRASLAND

Onder extensief grasland worden hier percelen verstaan die beheerd worden door Natuurmonumenten. Extensief graslandbeheer is een (te) ruim begrip en in het kader van dit artikel zijn voor het Fochteloërveld enige nuances aangebracht. Extensief graslandbeheer wordt in eenheden van meerdere percelen beheerd. Deze beheersstrategie is er op gericht de voedingstoestand van de bodem te verlagen om een gunstige beginsituatie te creëren voor een toekomstig nagenoeg na-

tuurlijk landschap (Natuurmonumenten 1995). Dit omvormingsbeheer kent vrijwel alle vormen die we kennen in het natuurbeheer van vandaag de dag, zoals maaiweide (maaien tussen 1 juni-1 augustus, gevolgd door begrazing), permanente begrazing, periodieke begrazing, voorweiden en wisselweide (maaien en voorweiden afwisselen). Begrazing vindt plaats met verschillende dichtheden aan paarden, zoogkoeien en andere grote grazers variërend van 0,3 tot 6,0 (!) stuks vee per hectare op perceelsniveau. In 2000 werden enkele percelen licht bemest met stalmest. Doorgaans worden voorjaarswerkzaamheden voor 1 april uitgevoerd. De vegetaties die onder invloed van dit omvormingsbeheer ontstaan verschillen per beheersvorm, fase van beheer en uitgangssituatie van het perceel.

VEGETATIES EXTENSIEF BEHEERD LAND

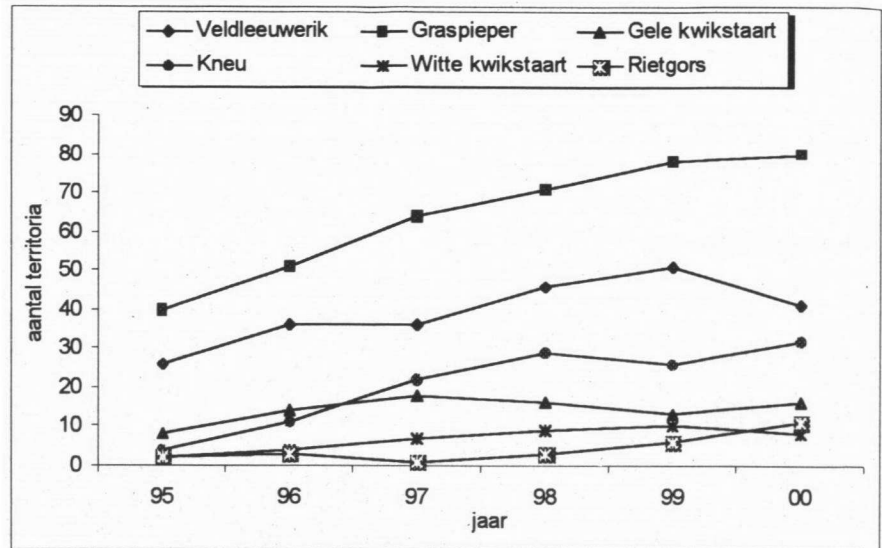
Voorkomende vegetaties zijn grassenmix, gras-kruidenmix, spontane akkervegetaties en pitrusvelden. Het type grassenmix bestaat uit een grof moza-

iek van productieve grassen (Engels raai gras, Ruwbeemdgras, Kweek, Kropaar en Geknikte vossenstaart) met haarden van zeer algemene kruiden (Kruipende boterbloem, Witte klaver, Paardenbloem, Herderstasje en Vogelmuur). Kenmerkend voor het type gras-kruidenmix is een matrix van minder productieve grassen (Geknikte vossenstaart, Gestreepte witbol, Zachte dravik) en kruiden (Pinksterbloem, Scherpe boterbloem, Veldzuuring, Biggenkruid, Schapezuuring). Spontane akkervegetaties zijn vegetaties die ontstaan na het braak laten liggen van een akker, veelal graan. Kenmerkend voor deze vegetaties zijn de talrijke akkerkruiden, graanopslag en haarden van grassen (veelal Geknikte vossenstaart en Kweekgras). Onder het type Pitrus wordt hier verstaan vegetaties die voor meer dan 75% van de bedekking worden gedomineerd door Pitrus met daarnaast kruiden als Akkerdistel, Perzikkruid en Witte klaver. Deze categorie verdient eigenlijk het predikaat 'grasland' niet meer. Bijlagen 1a en 1b geven een overzicht van voorkomende vegetaties per beheertype, uitgangssituatie en beheerfase.

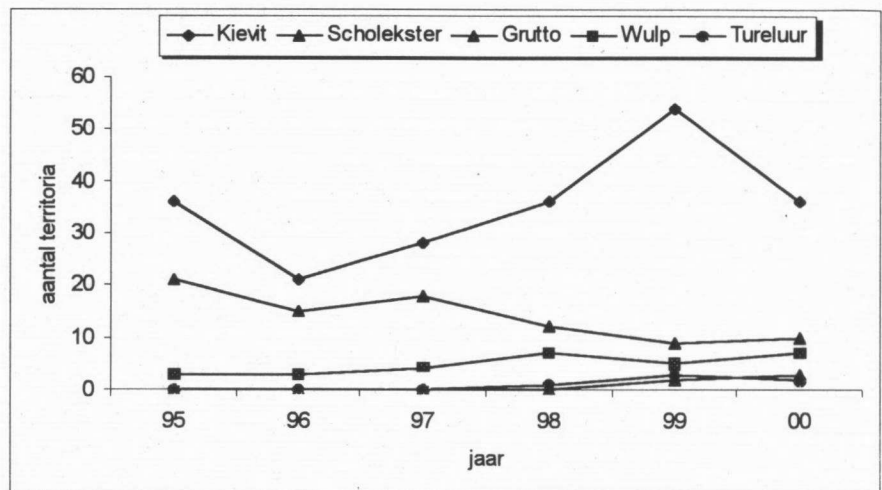
WERKWIJZE

In de periode 1995-2000 hebben per seizoen 5 rondes plaatsgevonden volgens het schema BMP-weidevogels (Van Dijk 1996). Hierbij werd het gebied om de 150-200 m doorkruist. Binnen het gebied lag de loopsnelheid in delen met intensief beheerde en vogelarme grasland aanmerkelijk hoger, terwijl percelen met extensief graslandbeheer 'tijdvreters' waren. Vanaf mei zijn Kwartel en Kwartelkoning met behulp van een cassette-recorder tot roepen aangezet.

Bij de interpretatie is zoveel mogelijk geprobeerd 'de stip' of 'kern' van het territorium toe te delen aan een perceel. Indien er sprake was van een grensoverschrijdende waarneming (geldige waarnemingen op bijvoorbeeld een maïsakker en naastliggend extensief grasland) dan werd het territorium toegekend aan het perceel met de meeste geldige waarnemingen. Bij nestindicatieve waarnemingen of nestvondsten werd het territorium toegekend aan het perceel waar deze waarneming werd verricht. Doordat de verschillende beheervormen als relatief grote aaneengesloten blokken verspreid in het gebied liggen, zijn de meeste territoria met vrij grote zekerheid toe te kennen aan een bepaalde beheercategorie. Ook is ieder seizoen het grondgebruik zo nauwkeurig mo-

Figuur 1. Aantalontwikkelingen territoria van Veldleeuwerik, Graspieper, Gele Kwikstaart, Kneu, Witte Kwikstaart en Rietgors in het Fochteloërveld in de periode 1995-2000

Figuur 2. Aantalontwikkelingen territoria van Kievit, Scholekster, Grutto, Wulp en Tureluur in het Fochteloërveld in de periode 1995-2000

gelijk vastgelegd. Voor het bepalen van de typen graslanden in het extensief beheerde deel van het gebied is gebruik gemaakt van Bax en Schippers (1999).

RESULTATEN

Uit de resultaten van de inventarisatie blijkt dat het Fochteloërveld niet gerekend kan worden tot de betere weidevogelgebieden van Fryslân. Toch is wel sprake van een gevarieerde weidevogelgemeenschap met soorten als Kwartelkoning, Paapje, Roodborsttauit en Tureluur; het gaat echter om lage dichtheden. Tabel 1 geeft een overzicht van de minimale en maximale dichtheden van vogels in het cultuurland. Tevens is aangegeven hoe de dichtheden zich verhouden tot de dichtheden in vergelijkbare Drentse landschapstypen. In het oog springend zijn de relatief hoge dichtheden van Graspieper, Veldleeuwerik en

Kwartel (in topjaren). De bekende vijf (Kievit, Wulp, Tureluur, Scholekster en Grutto) bevinden zich binnen de marges voor Drentse begrippen, maar blijven ver achter bij dichtheden van open zandgronden in Fryslân (Nijland *et al.* 1996). Gevreesd moet worden dat de dichtheden van laatst genoemde bron (berekend over 1991) inmiddels weer sterk gedateerd zijn. In een betrekkelijk korte periode zijn er toch opvallende ontwikkelingen waarneembaar. Zo is de Patrijs inmiddels verdwenen. Eind jaren tachtig hielden zich in het gebied nog tientallen exemplaren op. Daar staat tegenover de (her)vestiging van Grutto, Tureluur, Sprinkhaanzanger en Putter. Roodborsttauit, Paapje en Kwartelkoning zijn onregelmatige broedvogels. Sinds de start van de inventarisatie zijn vooral de insecten- en zaadeters toegenomen, zoals Graspieper, Veldleeuwerik, Kneu, Rietgors en Witte- en Gele Kwikstaart. Bij de Veldleeuwerik

en Graspieper is zelfs sprake van een explosieve toename (figuur 1). Vogels die het moeten hebben van bodemfauna laten een wisselend patroon zien (figuur 2). Zo halveerde het aantal Scholeksters en schommelt het aantal Kieviten sterk. Wulp, Grutto en Tureluur laten een minieme stijging zien.

Tabel 1. Minimum- en maximaantal territoria/100 ha Fochteloërveld 1995-2000 in vergelijking met de dichtheden van de soort in Drente (B.v.D.; Van den Brink *et al.* 1996).

Soort	min.	max	B. v. D.
Patrijs	0.0	0.4	0.5-0.7
Kwartel	0.6	3.0	0.2
Kwartelkoning	0.0	0.4	-
Kievit	4.4	11.4	2-15
Scholekster	1.9	4.4	0.1-5.5
Grutto	0.0	0.6	3-12
Wulp	0.6	1.5	0.5-2
Tureluur	0.0	0.6	0.2-1.5
Veldleeuwerik	5.5	10.8	5-6
Graspieper	8.4	16.9	2-4
Gele Kwikstaart	1.7	3.8	0.5-5.5
Witte Kwikstaart	0.4	2.1	-
Paapje	0.0	0.2	-
Roodborsttapuit	0.0	0.6	-
Sprinkhaanzanger	0.0	0.4	-
Grasmus	3.4	4.6	3-4
Putter	0.0	0.2	0.2
Kneu	0.8	4.4	1-5.5
Rietgors	0.2	2.3	2-6

RESERVAAT VERSUS AGRARISCH

Bij een verhoudingsgewijs gelijke oppervlakte aan akker, intensief grasland en extensief grasland over de periode 1995-2000 vallen duidelijke verschillen te bespeuren in soortenrijkdom en dichtheden. Met 16 soorten scoort het extensief grasland het hoogst, gevolgd door akkerland (12 soorten) en intensief grasland (9 soorten). Territoria van Tureluur, Grutto, Paapje en Kwartelkoning werden uitsluitend aangetroffen in extensief grasland en van soorten als Roodborsttapuit, Grasmus, Kneu, Graspieper en Rietgors was meer dan 70% van de territoria in dit type grasland te vinden. Kwartel, Witte Kwikstaart, Kievit, Gele Kwikstaart, Scholekster en Patrijs zijn in het Fochteloërveld met recht akkervogels te noemen. Wulp en Veldleeuwerik verdeelden hun territoria vooral over akkerland en extensief grasland. Intensief grasland vervulde slechts voor Scholekster, Wulp en Roodborsttapuit een rol van betekenis, alhoewel de steekproef van laatstgenoemde soort wel erg klein is. Er bestaan duidelijke verschillen in

dichtheden tussen extensief grasland, intensief grasland en akkerland. Intensief grasland is binnen het Fochteloërveld het meest marginaal. Geen enkele soort haalt hier de hoogste dichtheid (tabel 2). Akkerland onderscheidt zich duidelijk met de hoogste dichtheden van Kwartel, Scholekster, Kievit, Veldleeuwerik en Gele Kwikstaart. Kneu, Graspieper en Rietgors bereiken de hoogste dichtheden in extensief grasland, die bij de twee eerstgenoemde soorten 3-6 keer zo hoog liggen als op akkerland en intensief grasland. Kwartelkoning, Patrijs (lijkt inmiddels verdwenen), Grutto, Tureluur, Paapje, Roodborsttapuit en Sprinkhaanzanger zijn onregelmatige broedvogels en bereiken als ze opduiken lage dichtheden.

Tabel 2. Maximale dichtheden van broedvogels op extensief grasland, intensief grasland en akkers binnen het Fochteloërveld over de periode 1995-2000 (terr./100 ha).

Soort	Ext. grasl.	Int. Akker grasl.
Patrijs	-	1.2
Kwartel	3.4	9.8
Kwartelkoning	0.9	-
Scholekster	1.3	9.3
Kievit	7.8	25.4
Grutto	1.2	-
Tureluur	1.2	-
Wulp	1.8	1.8
Veldleeuwerik	11.5	17.9
Graspieper	30.0	5.0
Gele Kwikstaart	2.3	9.4
Witte Kwikstaart	1.2	4.7
Paapje	0.7	-
Roodborsttapuit	1.4	-
Sprinkhaanzanger	0.8	-
Kneu	11.2	3.8
Grasmus	1.8	1.2
Rietgors	4.5	1.2

BROEDVOGELS VAN EXTENSIEF BEHEERDE PERCELEN

Zoals eerder opgemerkt is 'extensief grasland' een te ruim begrip. Sommige soorten blijken een uitgesproken voorkeur voor bepaalde vegetatietypen hebben. Percelen met een mix van grassen en kruidenrijk grasland herbergen 14-15 broedvogelsoorten; bovendien liggen de dichtheden hoger (bijlage 2). Op percelen met een spontane vegetatie, die ontstonden na het braakleggen van akkers, bereikten 9 soorten hun hoogste dichtheid, te weten: Kwartel, Scholekster, Kievit, Tureluur, Wulp, Veldleeuwerik, Gele en Witte Kwikstaart en Grasmus. Vegetaties van het type gras-kruidenmix leverden voor Kwartelkoning, Grutto,

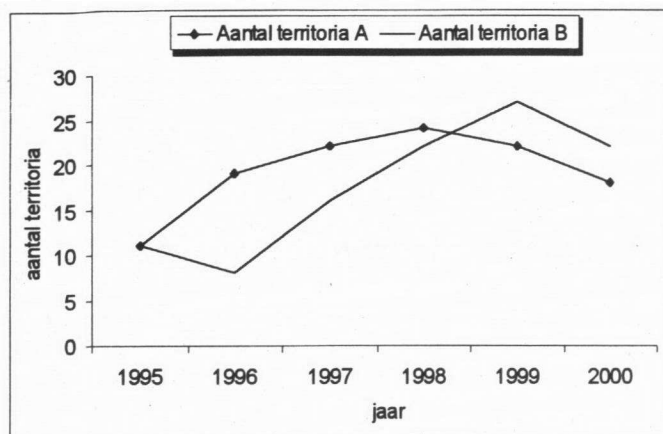
Roodborsttapuit en Kneu de hoogste dichtheid op. Percelen van het type Pitrus blijken slechts voor drie soorten het favoriete stekje te zijn, namelijk Graspieper, Sprinkhaanzanger en Rietgors. Hierbij moet worden aangetekend dat de Graspieper op percelen met het type gras-kruidenmix vergelijkbare dichtheden haalt. Kort samengevat: het soortenspectrum is in de 'echte' graspercelen het breedst en op percelen met spontane vegetaties of Pitrus beperkt.

LEIDT EXTENSIVERING VAN HET GRONDGEBRUIK TOT GROTERE VOELWAARDEN?

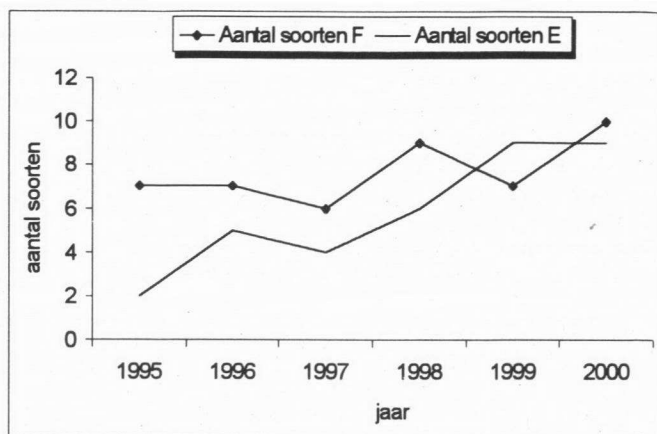
Extensief beheerde percelen in het Fochteloërveld hebben het breedste soortenspectrum. Drie soorten die tot de gevestigde orde behoren bereiken er hun hoogste dichtheid en zeven onregelmatige broedvogels verkiezen uitsluitend dit type. Afgaande op deze kennis zou je mogen aannemen dat extensivering van grondgebruik garant staat voor een verrijking van de soortensamenstelling van het gebied. Wie de aantalsontwikkelingen van broedvogels van het Fochteloërveld als buitenstaander zou bekijken met de wetenschap dat het aandeel extensief grasland jaarlijks toeneemt, zal al snel geneigd zijn deze conclusie trekken. Maar is deze wel gerechtvaardigd? Positieve ontwikkelingen in delen die recent extensief beheerd worden kunnen negatieve ontwikkelingen in percelen die reeds langer extensief beheerd worden gemakkelijk versluieren en andersom. Om deze reden zijn ontwikkelingen in recent geëxtensiverde en langduriger extensief beheerd delen afzonderlijk onder de loep genomen.

EXTENSIVERING AKKERLAND

Indien een akker aan regulier gebruik wordt onttrokken, volgt een ware gedaanteverwisseling. Vanuit een min of meer eentonige akker ontstaat een gevarieerde, spontane vegetatie. Aanvankelijk is de vegetatie kort, in het tweede jaar verschijnen meer grassen en ruigtekruiden. Onder invloed van begrazing verdwijnen akkerkruiden, verschijnen grassen en bovendien steekt Pitrus de kop op (met name op natte akkers). Na 3 jaar worden de percelen veelal gedomineerd door Pitrus (pitrustype). In 1995 en 1998 werd respectievelijk 30 ha (eenheid A) en 35 ha (eenheid B) akkerland braakgelegd (zie voor eenheden figuur 6).

Figuur 3. Aantalverandering totaal aantal territoria na braaklegging akker in eenheid A (braak gelegd in 1995) en eenheid B (braak gelegd in 1998)

Figuur 4. Aantalverandering in soortenrijkdom bij afwisselen van maaien en voorweiden (F) en hooiland (E)

In beide gevallen verschenen in de beginfase 1 tot 3 nieuwe vogelsoorten en trad meer dan een verdubbeling van het aantal territoria op (figuur 3). Met name de Veldleeuwrik liet in beide gevallen in het tweede jaar van de braaklegging een sterke toename zien, waarna de aantallen daalden. In eenheid A lijkt het aantal soorten en territoria inmiddels weer te dalen richting waarden van het beginniveau. Eenheid B heeft de eerste twee jaar van de braaklegging de hoogste vogelwaarde en heeft in het derde jaar aan betekenis moeten inboeten. Ten opzichte van de fase waarin dit gebied als akkerland werd gebruikt, ligt de waarde (nog) wel hoger. In beide situaties lijkt dus sprake van een tijdelijk succes. Hierbij heeft een gedaanteverwisseling plaatsgevonden in de broedvogelbevolking. Het vervolgbeheer van de braakakkers mondt uit in pitrusvelden en leidt ertoe dat de betekenis ervan voor akkervogels als Kievit, Scholekster, Kwartel, Gele Kwikstaart en Veldleeuwrik afneemt of zelfs tot het verdwijnen van deze soorten. Daar tegenover staat de vestiging van soorten als Rietgors, Kneu, Graspieper en Sprinkhaanzanger.

EXTENSIVERING INTENSIEF GRASLAND

Twee eenheden (C en D), beide bestaande uit grasland, zijn in 1998 onder een extensiever beheerregime gekomen. Eenheid C werd vanaf dat moment minder bemest, gebruikt als hooiland en begin juni gemaaid. Eenheid D werd niet meer bemest, in 1998 in juni gemaaid en vanaf 1999 intensief voorbeweid met een schaapskudde. Binnen eenheid C nam het aantal soorten toe van 2 à 3 in periode 1995-1997 tot 4 à 7 vanaf 1998. Het aantal territoria nam nog

sterker toe, namelijk van 2 à 3 tot 8-18. Kievit, Graspieper, Veldleeuwrik en Grutto namen in aantal toe of vestigden zich bij deze vorm van extensivering. In eenheid D nam het aantal soorten nauwelijks toe, namelijk van 1 à 3 in 1995-1997 tot 3 à 5 vanaf 1998. In 1998, het enige jaar met een hooilandbeheer, lag het aantal territoria hoger met 9 tegen 1 à 6 in de overige jaren. Een scenario met intensief voorweiden lijkt dus aanzienlijk minder op te leveren.

Hoe zit het dan met percelen die al gedurende een langere tijd extensief beheerd worden? Binnen het Fochtelôerveld bevinden zich 2 beheereenheden die op verschillende manieren al geruime tijd als extensief grasland worden beheerd. Eenheid E wordt afwisselend voorbeweid en gemaaid en eenheid F wordt als hooiland beheerd (maaidatum eind juni-begin augustus).

Figuur 4 en 5 geven een beeld van

ontwikkelingen in soortenrijkdom en aantal territoria. In beide gevallen loopt de toename van zowel het aantal territoria als de soortenrijkdom mooi parallel.

De stijging bij hooilandbeheer is iets sterker. Met uitzondering van de Kwartel hebben alle soorten die bij aanvang van de telperiode present waren een positieve ontwikkeling doorgemaakt. Insecten- en zaadeters profiteren het sterkst. Vogels die het moeten hebben van bodemfauna profiteren in veel mindere mate. Deze positieve ontwikkeling is het sterkst geweest bij de Graspieper, Veldleeuwrik en Kievit. Opvallend genoeg laat de Veldleeuwrik het bij hooilandbeheer wat afweten.

Nieuwkomers van de laatste jaren zijn de Kneu (een sterke groei vanaf 1998), Rietgors, Grasmus, Tureluur en Grutto. Met name de drie eerstgenoemde soorten profiteren van de toename van ruigten en opslag van struiken langs perceelsranden. De in deze

Kwartel

foto: David Hoekstra

eenheden gevonden aantallen van de Kievit (1-7 paren) en Grutto (0-2) zijn slechts een fractie van de aantallen die hier halverwege de jaren tachtig huisden. In eenheid E en F tezamen werden jaarlijks 50-70 legsels van de Kievit en 5-10 legsels van de Grutto gevonden (Mulder 1994). Ook de huidige dichtheden van deze soorten in extensief grasland duiden op een bijzonder marginaal broedbiotoop. Zes jaar extensief graslandbeheer heeft tot de dag van vandaag niet geleid tot een permanente kolonisatie door Paapje en Roodborsttapuit.

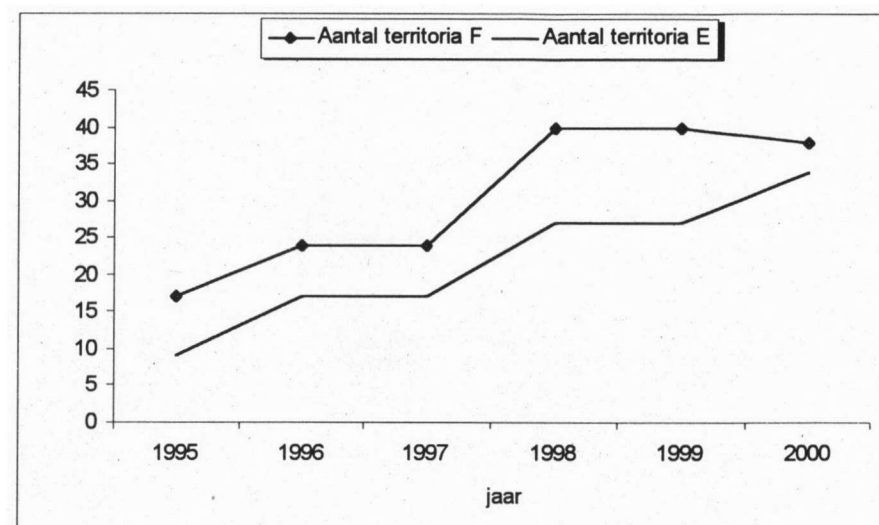
DISCUSSIE

De bevindingen in het Fochteloërveld geven aan dat extensivering leidt tot een toename van het aantal soorten en dichtheden van territoria. Hierbij is het niet altijd duidelijk of de waargenomen toename van soorten het gevolg is van immigranten die op de gunstig geworden omstandigheden afkomen of het gevolg is van verhoogde reproductie van de soorten binnen het gebied zelf, waarbij levensvatbare, lokale populaties ontstaan. Van de Kievit is bekend dat de aantalschommelingen geen verband houden met het reproductieniveau. Voor deze soort is het Fochteloërveld een 'put'. Toch kan de stand in sommige jaren behoorlijk aantrekken door immigranten van buiten, die anticiperen op braakgelegde terreinen of recent geëxtensiverde graslandpercelen (Dijkstra 2001). Ook de lichte toename van de Wulp kan niet worden toegeschreven aan het reproductiesucces. Slechts twee jongen werden in de periode 1995-2000 met zekerheid vliegvlug. Ook de recente vestigingen van Grutto en Tureluur leverden geen enkel vliegvlug jong op.

Verder is het verbazingwekkend dat Paapjes en Roodborsttapuiten het Fochteloërveld niet intrekken en het slechts bij speldenprikjes laten. Dit terwijl het Fochteloërveen, een landelijk bolwerk van beide soorten, op een steenworp-afstand ligt.

De waargenomen instroom van Kwartelkoningen in de afgelopen jaren ging niet aan het Fochteloërveen voorbij. Ook deze ontwikkeling is het gevolg van ontwikkelingen elders (Van Dijk 1998).

Voor de bovengenoemde soorten is in de verste verte geen sprake van een zichzelf-bedruipende situatie. Hoe het zit met de soorten die flink in aantal zijn toegenomen, zoals Graspieper,

Figuur 5. Aantalverandering territoria bij afwisselen van maaien en voorweiden (E) en hooiland (F)

Kneu, Veldleeuwerik en Rietgors is niet met zekerheid te zeggen. Tijdens inventarisaties in eind mei en begin juni zijn Graspiepers met voer in hun snavel en rondfladderende onvolwassen Graspiepers, Rietgorzen en Veldleeuweriken een algemeen verschijnsel. Nader onderzoek naar het reproductiesucces is gewenst.

Binnen de Nederlandse graslanden is de laatste jaren een duidelijke trend gaande met aan de ene kant een vergaande intensivering van graslandbeheer in gangbare landbouwgebieden en een zeer extensief beheer in graslandreservaten aan de andere kant. De effecten van ontwatering, het creëren van monotone raaigrasweiden, vroeg en grootschalig maaien op vogels van het cultuurland zijn inmiddels al lang bekend. Slechts een handjevol soorten weet zich hier nog te handhaven. En het lijkt zo simpel:

je draait de klok weer een beetje terug en alles komt wel weer op z'n pootjes terecht. Het zou kunnen, maar een te extensief beheer kan zeker ook nadelig uitpakken voor diezelfde soorten. Begrazing heeft in het Fochteloërveld er toe geleid dat er grote complexen met door Pitrus gedomineerde vegetaties zijn ontstaan of in ontwikkeling zijn. Deze ontwikkeling heeft op tal van de meer traditionele weidevogelsoorten dezelfde uitwerking zoals we die kennen van te ver doorgeschoten intensivering. Ook hier zingt slechts een handjevol soorten het hoogste lied. Vooralsnog lijkt Pitrus minder kans te krijgen met een beheer waarbij de vegetatie minimaal eenmaal per jaar verwijderd wordt, alhoewel er hier en daar aanwijzingen zijn dat ook daarmee het tij niet valt te keren. Periodiek licht bemesten, maaien en na-weiden is wellicht de beste methode om een explosie van Pitrus te voorkomen en een gevarieerde vogelbevol-

Beweiding in het Fochteloërveld

foto: Bert Dijkstra

Figuur 6. Vakindeling in het Fochteloërveld (links), midden: verspreiding Scholekster (open stip) en Kievit (dichte stip) en rechts: verspreiding van Veldleeuwerik (open stip) en Graspieper (dichte stip) in het Fochteloërveld in 2000.

king te behouden. Te weinig of het achterwege laten van bemesting resulteert in een afnemende biomassa aan bodemfauna, waardoor soorten als Grutto, Tureluur en Kievit zich slechts in zeer lage dichtheden weten te handhaven of te vestigen. Deze soorten werden vooral in kleine clusters aangetroffen op door rundvee vertrapte percelen. In 2000 bleek een hooilandperceel ineens aantrekkelijk door een plaatselijke 'emeltenplaag'.

Tegenwoordig wordt vaak voor grote beheereenheden gekozen om kosten te besparen. Dit gaat ten koste van de variatie. Variatie in ruimte zal voordelig werken op de diversiteit. Deze variatie kan worden bereikt door een afwisseling van percelen die extensief worden voorbeweid of als hooiland worden gebruikt. Zeker in meer botanisch

beheerde graslanden is een late maaidatum, liefst vanaf half juli aan te bevelen, omdat deze juist in trek zijn bij Kwartel, Kwartelkoning en diverse zangvogelsoorten die domweg later broeden of tweede broedsels hebben (Bijlsma 1999). Al deze maatregelen kunnen er wellicht toe leiden dat van elders 'aangelokte' soorten voor voldoende nageslacht kunnen zorgen om zich zelf min of meer te bedruipen en/of verder in aantal toe te nemen.

TOEKOMST VAN HET FOCHTELOËRVELD

Het huidige extensieve beheer van delen van het Fochteloërveld is omvormingsbeheer. Deze periode heeft dankzij de variatie in dit beheer inzicht geboden in effecten op broedvogels op korte en lange termijn. Uiteindelijk zal het beheer met landbouwmachines in het onderzochte gebied tot het

verleden gaan behoren en zullen grote grazers het karakter van het gebied bepalen. De verwachting is dan ook dat het Fochteloërveld op niet al te lange termijn in een groeiende rijtje van 'voormalige weidevogelgebieden' kan worden geplaatst.

Een groot, open, rustig, nat en ruig gebied heeft natuurlijk ook zijn kwaliteiten. Wie weet liggen er nog interessante ontwikkelingen in het verschiet. De afgelopen jaren zijn in het broedseizoen meerdere malen baltsende en jagende Grauwe Kiekendieven waargenomen, werd al eens een Velduil opgejaagd uit een pitrusveld en zijn foeragerende Kraanvogels inmiddels kind aan huis. Reden te meer om het gebied te vrijwaren van allerlei wandelpaden en recreatieve voorzieningen.

LITERATUUR

BAX I.H.W. & W. SCHIPPERS 1999. Veldgids ontwikkeling van botanisch waardevol grasland. Dienst Landelijk Gebied (DLG) en het Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer (IKC N), Utrecht/Wageningen.

BIJLSMA R.G. 1999. Maaidata in relatie tot legbegin van broedvogels in het beekdal van de Vliedder Aa. Drentse Vogels 12: 1-8.

BRINK H. VAN DEN, A.J. VAN DIJK, B. VAN OS & P. VENEMA 1996. Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum & Comp. BV, Assen.

DIJK A.J. VAN 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken. SOVON, Beek-Ubbergen.

DIJK A.J. VAN 1998. De kwartelkoning in Drenthe: terug van weg geweest. Drentse Vogels 11: 11-20.

DIJKSTRA B. 1999. De Kievit in de knel op de ZO-Friese zandgronden. Drentse Vogels 12: 42-57.

DIJKSTRA B. 2001. Treedt de Kievit in de voetsporen van de Grutto? Twirre 12: 34-41.

MULDER J. 1994. Weidevogelinventarisatie van de landbouwgronden ten westen van het Fochteloërveen 1994. Rapport in eigen beheer.

NIJLAND F., A. TIMMERMAN AZN. & U.G. HOSPER 1996. Weidevogelpopulaties op de Friese cultuurgronden in 1991 en betekenis van graslandreservaten. Limosa 69: 57-66.

VERENIGING NATUURMONUMENTEN 1995. Natuurontwikkelingsvisie randzone Fochteloërveen. O&B-rapport 97-13.

Bert Dijkstra, Burgemeester Jollesstraat 11, 9401 LD Assen (0592-310214)

Bijlage 1a. Voorkomende vegetaties in extensief beheerde graslanden Fochteloërveld 1995-2000. Vegetaties zijn gebaseerd op de indeling van Bax en Schippers (1999), pitrusdominantie apart aangegeven.

Beheer	Uitgangssituatie	Beheerfase	Grassenmix	Gras-kruidenmix	Braakakker	Pitrus dominantie
Maaibeide	Vochtig/nat grasland	< 3 jaar	+			
		> 6 jaar		+		
Wisselweide	Droog/vochtig grasland	> 6 jaar	+			
Voorweiden	Vochtig grasland	< 2 jaar	+			
Permanente beweiding	Vochtig bouwland	> 4 jaar				+
	Droog/vochtig grasland	> 6 jaar	+	+		+
Periodieke beweiding	Braakakker	> 2 jaar	+			+
Niets doen	Vochtig bouwland	< 2 jaar			+	

Bijlage 1b. Oppervlakte (ha) verschillende vegetatietypen bij extensief beheer in het Fochteloërveld.

Type/jaar	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Grasmix	135	135	139	105	136	160
Gras-kruiden	0	0	0	38	38	38
Pitrus	0	0	31	35	35	46
Braak	30	30	0	35	35	0

Bijlage 2. Minimale en maximale dichtheid van broedvogels (paar/100 ha) bij de diverse typen extensief beheerd (gras)land in het Fochteloërveld in de periode 1995-2000.

Soort	Grasmix		Gras-kruiden		Pitrus		Braak	
	min.	max.	min.	max.	min.	max.	min.	max.
Kwartel	1,4	3,0	2,6	2,6	2,9	3,2	2,9	3,3
Kwartelkoning	0,0	0,7	0,0	2,6	0,0	2,0	0,0	0,0
Scholekster	0,7	1,5	2,6	2,6	0,0	0,0	0,0	6,7
Kievit	0,0	6,6	0,0	7,9	0,0	2,2	0,0	22,9
Grutto	0,0	1,5	0,0	5,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Tureluur	0,0	1,0	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	2,9
Wulp	0,7	1,5	0,0	2,6	0,0	3,2	0,0	3,3
Veldleeuwerik	3,0	11,8	2,6	5,3	8,7	14,3	3,3	23,3
Graspieper	18,5	28,8	39,5	44,7	25,7	45,7	6,7	23,3
Gele Kwikstaart	0,0	1,9	0,0	0,0	0,0	3,2	2,9	3,3
Witte Kwikstaart	0,0	1,9	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	3,3
Paapje	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Roodborsttapuit	0,0	1,9	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Kneu	0,0	9,4	7,9	21,1	8,6	11,4	0,0	8,6
Grasmus	0,0	1,3	0,0	2,6	0,0	4,3	0,0	11,4
Sprinkhaanzanger	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,3	0,0	0,0
Rietgors	0,0	1,9	2,6	2,6	0,0	15,2	0,0	0,0